DE LA „CIUMA NEAGRĂ” LA „CIUMA ROȘIE”: SEMNIFICAȚII, SIMBOLURI ȘI IMPACT (INTERCONEXIUNI ISTORICE, LITERARE, MEDICALE, IMAGOLOGICE ȘI ETNOCULTURALE)¹

Valentin ARAPU

Institutul Patrimoniului Cultural

CZU:398

<https://doi.org/10.52603/9789975351379.21>

**From „black plague” to „red plague”: meanings, symbols and impact
(historical, literary, medical, imagological and ethnocultural)**

Summary: The „Black Plague” pandemic (1347–1351) was a biological and epidemiological phenomenon. The term „red plague” was first used by F. Reinhardt in his work „Die Rote Pest” (1930). The „Red Plague” is a plague of Bolshevik / communist ideological, political and military fanaticism, installed in October 1917 in Russia and later spread to several countries. The origin of these two plagues is totally different; at the same time, there are multiple affinities of imagological, symbolic, ethnological, demographic, demonological and semiotic type between them.

The medieval plague appeared simultaneously with Death, Hunger and War, respectively, the communist regimes, associated with the „red plague”, are guilty of mass extermination of tens and even hundreds of millions of people worldwide. The “red plague” has far outweighed its disastrous impact on any plague or pandemic in human history.

Keywords: „black plague”, „red plague”, „brown plague”, pandemic.

Pandemia de „Ciumă Neagră” (1347–1351) reprezintă în primul rând un fenomen biologic în cadrul căruia bacilul *Yersinia pestis* era transmis oamenilor prin intermediul puricilor contaminați din blana șobolanilor. „Moartea Neagră” a fost mai întâi de toate un fenomen biologic și epidemiologic, agravat de varia factori complementari: schimbări climatice, foamete, război și sărăcie. „Ciuma roșie” este o molimă ideologică și propagandistică bolșevică / comunistă, răspândită în lume în urma loviturii de stat din octombrie 1917 în Rusia. Deși originea acestor două ciume este total diferită, există multiple afinități pe dimensiunile imagologică, simbolistică, etnologică, demografică, demonologică și semiotică. În investigația noastră, ne vom axa în mod special pe unele simboluri și tangențe imagologice dintre cele două ciume.

Etimologia termenului „ciuma roșie” își are originile sale în Germania interbelică. Anume atunci și-a desfășurat activitatea Fritz Reinhardt (1895–1969) care este cunoscut mai mult ca propagandist al partidului nazist și ca „una dintre eminențele cenușii ale economiei naziste”. Totodată, el a manifestat competențe și cunoștințe temeinice în domeniile economiei și finanțelor, fiind și un bun orator. Din octombrie 1930 până în

1 Acest articol a fost elaborat în cadrul proiectului: „Evoluția tradițiilor și procesele etnice în Republica Moldova: suport teoretic și aplicativ în promovarea valorilor etnoculturale și coeziunii sociale” / 20.80009.1606.02.

martie 1931, F. Reinhardt a fost redactorul principal al cotidianului „Der Donaubote”. Viziunile sale anticomuniste și antisovietice, F. Reinhardt le-a expus în cele 48 de pagini ale broșurii „Die Rote Pest” – „Ciuma roșie”, publicată în anul 1930 (Reinhardt 1930). Relevant este faptul că în URSS acest subiect a fost o temă tabu, inclusiv până la destrămarea Imperiului Sovietic. În istoriografia rusă contemporană V. Goldin nuanțează că istoricii S.A. Kudinov și V.P. Buldakov au renunțat la retorica de elogiare a eroilor revoluției bolșevice, relevând despre „ciuma roșie”, „rebeliunea roșie” sau „stihia roșie” prin descrierea desfrâului și a violenței dezmățului revoluționar, a terorii roșii și apreciind revoluția și războiul civil care a urmat, prin prisma psihopatologiei și a comportamentului deviant al oamenilor (Голдин 2011: 3, 8). La origini acest comportament deviant al oamenilor, cuprinși de vâltoarea revoluției proletare și de instaurarea dictaturii proletariatului, era invocat de F. Dostoievski prin avertismentul său conform căruia din Asia vine „o ciumă groaznică, fără precedent și fără asemănare” și, respectiv, cei care se molipseau înnebuneau, considerând că sunt cei mai inteligenți și lucizi din lume, că au cele mai legitime convingeri morale și credințe. Au înnebunit „orașe și națiuni întregi”, în rezultat „epidemia bolșevică” a cuprins tot estul, iar la vest a fost oprită pe Vistula (Ferguson 2011: 199).

Formulele „ciuma roșie” și „ciuma brună” fac parte din propaganda ideologică interbelică și din timpul celui de al Doilea Război Mondial. Aceste formule „desemnau, pe de o parte regimul stalinist de la Moscova și partidele comuniste europene, iar, pe de altă parte, regimurile fasciste din Italia și Germania precum și alte partide fasciste din Europa” (Ciuma 2020). Pentru toate aceste partide erau importante componentele simbolice, astfel, la originile partidului fasciștilor, Benito Mussolini se „ocupa cu embleme, simboluri, steaguri, cămăși și pălării, pentru a da mulțimii sale o înfățișare vizibilă” (Ludwig 1935: 393).

S. Berstein și P. Milza folosesc ca expresie de stil etichetarea de „foste ciumate” pentru a desemna Germania și Rusia (URSS) în cadrul relațiilor internaționale din perioada interbelică. Germania este „fosta *ciumată* a Europei” care a fost propusă de Franța pentru a intra în Societatea Națiunilor, fiind astfel „plasată pe picior de egalitate cu Franța, Anglia, Italia și Japonia” (Berstein, Milza 1998: 56). Rusia Sovietică este „o altă ciumată a Europei de după război” în cadrul căreia regimul bolșevic, consolidat după 1921, „impune conducătorilor săi să-și mai tempereze obiectivele revoluționare” (Berstein, Milza 1998: 59). Ambele state – „foste ciumate” – după prima conflagrație mondială, s-au contaminat repetat în interbelic, respectiv, ciuma roșie, fiind „cu nimic mai puțin nocivă decât cea brună, care s-au condiționat reciproc” (Buzatu, Cheptea 2008: 8).

În scrierile memorialistice ale Olgăi Porohivska, dedicată tatălui său, colonelului Hnat Porohivski, fascismul german este descris „ca o ciumă neagră” care în anul 1940 „se întindea tot mai tare în Europa, anexându-și o țară după alta” (Guzun 2013: 46).

Destrămarea Uniunii Sovietice nu a dus și la dispariția „ciumei roșii”, regimurile comuniste se mențin până astăzi în diferite colțuri ale lumii: China, Coreea de Nord, Cuba. La fel de nocive și retrograde sunt guvernările de sorginte socialistă, ancorate în ideologia „ciumei roșii”. Totodată, există și multe exemple de depășire a sintagmelor trecutului totalitar, relevant în acest sens fiind cazul Albaniei, țară în care partidul socialist (fostul partid comunist) „s-a dezis de simbolul stalinismului – Secera și Ciocanul” (Petrencu 2012: 286). În privința statelor *ciumate* de comunism Albert Camus în romanul său *Ciu-*

ma avea viziuni pesimiste, accentuând că „șobolanii, în ciuda unei retrageri temporare, nu au capitulat definitiv niciodată” (Tismăneanu 1997: 122).

O caracteristică a ciumei medievale era apariția ei concomitent cu moartea, foamea și războiul, respectiv, regimul bolșevic / comunist, asociat cu „ciuma roșie”, se face vinovat de exterminarea în masă, prin promovarea politicilor represiunilor politice și a înfometării, de moartea a zeci și chiar sute de milioane de oameni, depășind cu mult în această privință ororile „Ciumei Negre” și ale altor epidemii și pandemii din trecutul umanității.

Un alt aspect relevant al problemei enunțate ține de elucidarea rolului „celuilalt” sau al „străinului”, astfel, în Occidentul medieval erau culpabilizați pentru declanșarea „Ciumei Negre” evreii, iar în Rusia secolului al XIV-lea, aducerea molimei era atribuită tătarilor. În Rusia Sovietică imaginea vinovatului de toate relele a fost transferată spre „dușmanii de clasă” printre care au nimerit și mulți evrei, tătari și reprezentanții altor popoare, considerați a fi „străini” ideologiei bolșevice.

„Ciuma roșie”, spre deosebire de „ciuma brună”, și-a continuat parcursul istoric și după anul 1945, devenind un pericol ideologic și propagandistic pentru lumea occidentală. În anii '50 ai secolului XX, cinematografia americană producea, ca antidot la „ciuma comunistă” (la „ideologia comunistă”), filme axate în special pe tematica dragostei, căsătoriei, familiei („Anastasia” [1956], „The Iron Petticoat” [1957], „Silk Stockings” [1957]) și mai rar filme cu tematică religioasă („Guilty of Treason” [1950]) (Федоров 2017: 22–23).

Propaganda sovietică, implicit cea de pe filiera cinematografică, a realizat un transfer de imagine a nazismului spre fascism, termen care în realitate îi desemna pe membrii partidului lui B. Mussolini. Kremlinul evita în comunicatele oficiale să folosească denumirea deplină a partidului nazist – Partidul Muncitoresc Național-Socialist German (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, NSDAP) – pentru a preîntâmpina apariția în rândurile populației a unor asocieri cu clasa muncitoare sovietică și a unor eventuale dispute privind problema națională în URSS. Termenul generalizat de „fascism” era mult mai prielnic pentru propaganda ideologică sovietică, spre deosebire de „nazism” care, pentru majoritatea cetățenilor, era de sorginte „străină”, abstract și de neînțeles fără a consulta un dicționar de cuvinte străine. În viziunea propagandiștilor sovietici termenul „fascism” se îmbina mult mai bine cu astfel de clișeele ideologice cum ar fi: „ciuma brună”, „ocupantul german”, „fiara”, „monstrul”, „canibalul”, „javra”, etc (Федоров 2017: 264). Ambele „ciume brune”, atât nazismul german cât și fascismul italian, au fost feroce, nocive și criminale pentru umanitate, dar în ochii propagandei sovietice, exponentă a „ciumei roșii”, era acceptabil doar termenul italian *fascism* care era atribuit nazismului german pentru a nu crea confuzii nedorite în sânul clasei muncitoare și de a evita abordarea problemei naționale în contextul politicii externe expansioniste și a anexărilor teritoriale efectuate de URSS.

Un simbol comun pentru ambele ciume este cel al secerii. În folclorul românilor, dar și a altor popoare, simbolismul secerii este polivalent. Secera, fiind la „bază o unealtă agricolă”, a fost transformată și „în instrument de luptă”. Secera era folosită de daci în perioada antică, ulterior de păturile sărace ale societății românești medievale și în calitate de armă, de rând cu toporul și coasa (Vieru 2013: 500, 504). În percepțiile folclorice

Ciuma personalizată, fiind soră sau prietenă cu Moartea, a secerat din cele mai vechi timpuri până în secolul al XIX-lea milioane de oameni. Ciuma era percepută drept o „femeie năucă care umblă desculță și nevăzută de nimeni, dar simțită și lătrată de câni, cu capul descoperit și cu Secera în mână sau cu o coasă pe spinare” (Ghinoiu 2013: 81). Ciuma „seceră sufletele vitelor și ale oamenilor” (Olteanu 2004: 41). Secera și coasa sunt și uneltele Morții, având chipul unei femei feroase „care seceră viețile oamenilor precum spicele de grâu”. Pe unii Moartea „îi taie cu *coasa*” sau cosește, iar pe alții îi taie cu *secerea*, adică „Moartea *seceră*” (Pamfile 1916: 346). Printre uneltele și armele cu care Moartea tăia „firul vieții omului” erau secera, coasa și sabia (Olteanu 2004: 38). Secera era și un instrument de acțiune al Holerei (soră cu Ciuma), care, având chipul unei femei bătrâne și urâte, „lovește drept în cap”. Holera seceră lumea „mai ales după războaie” (Pamfile 1916: 329–330).

Simbolismul secerii în comunism a fost ajustat la postulatele ideologiei totalitare. Simbolul „secera și ciocanul” face trimitere în mod generic la comunism, fiind și un semn „care *condensează* practici sociale bine înrădăcinate într-o anumită comunitate” (Fârte 2004: 38). La origini, simbolul „secera și ciocanul” este de sorginte sovietică, întruchipând „unitatea muncitorilor și țăranilor”, devenind cu timpul „unul dintre simbolurile principale ale mișcării comuniste mondiale” (Ostapov 2019: 317–335). Dar, înainte de a deveni simbol sovietic, semnul „secera și ciocanul” a fost propagat de către eseri (Partidul Socialist Revoluționar) și bolșevici după înlăturarea lui Nicolae al II-lea de la putere. În iunie 1917 sala de ședințe a Primului Congres complet rus al sovietelor de deputați din partea muncitorilor și soldaților a fost decorată cu o pânză roșie pe care erau reprezentate, legate la un loc, secera, ciocanul și o pușcă (Колоницкий 2019: 340).

În martie 1918 a fost adoptată emblema de stat a Republicii Sovietice Federative Socialiste Ruse. Pe emblema, în interiorul cununii de spice de grâu, cu șase legături, „erau figurate secera și ciocanul, așezate în cruciș” (Cernovodeanu 1996: 133). La 10 iulie 1918 emblema a fost modificată, în cununa cu secera și ciocanul în cruciș a fost adăugat „un disc solar la orizont (deci reprezentat pe jumătate), ce emană, în evantai, fascicule de rază”. Pe emblema URSS-ului (1922) apare steaua roșie cu cinci colțuri, „precum și globul pământesc peste care broșează în cruciș secera și ciocanul, vădind prietenia comunismului, simbolizat prin cele două unelte proletare, să domine întreaga noastră planetă” (Cernovodeanu 1996: 134). Este semnificativ faptul că pe emblema bolșevică din martie 1918 a fost reprezentat simbolul fasciei, care din 1922 a devenit emblema a Italiei fasciste, astfel, din 1922 sovieticii renunță la orice asemănare heraldică cu un regim politic diametral opus comunismului (Cernovodeanu 1996: 134).

În URSS simbolul „secera și ciocanul” nu a fost doar afișat pe drapele și la manifestările propagandistice, acest semn era mediatizat prin varia căi în mai toate domeniile: economie, viață socială, învățământ, armată și cultură.

În timpul epidemiilor de pestă biologică moartea era omniprezentă, iar chipul său personificat deseori era identificat cu Ciuma. În statul sovietic Stalin „era stăpânul vieții și al morții”, cufundându-se „tot mai adânc în sânge, datorită propriei incapacități de a crede în țesătura monstruoasă de minciuni pe care el însuși o aruncase peste țară” (Urban 1986: 113). În cadrul sistemului totalitar sovietic autoritatea era monolitică, devenind „imposibil să sfidezi organizarea, să vrei ceva împotriva ei. Nimeni nu are scăpare: ea nu

numai că absoarbe orice formă de viață, dar caută și să contureze tiparele morții” (Rahv 1978: 288).

Gropile comune de înhumare pe timpul „Morții Negre” (1347–1351) reprezentau soluții sanitare excepționale, adoptate de autorități în condițiile unor circumstanțe majore, condiționate la rândul lor de numărul mare al celor decedați. Respectiv, rudele, familiile, mănăstirile și parohiile „nu au putut asigura morților funeralii individuale decente” (Le Gof 2005: 199). Ca regulă, astfel de gropi comune sau șanțuri de înhumare a ciумаților erau săpate în afara zidurilor orașelor. Prin înhumările în gropile comune se încerca eradicarea pericolelor pe care o prezenta molima pentru viețile celor rămași în viață, încercându-se o evitare a contaminării cu ciumă a supraviețuitorilor acestui flagel. Accentuăm că aceste gropi comune erau doar o soluție vremelnică, măsura extremă fiind abandonată odată cu sfârșitul epidemiilor.

Semnificația gropilor și a șanțurilor comune de înmormântare în URSS a fost cu totul de altă natură, ele având menirea de a ascunde de opinia publică, pe interior și pe exterior, proporțiile execuțiilor în masă, comise de călăii sovietici. Execuțiile în masă prin împușcarea în cap a oamenilor de către NKVD-ști reprezintă crime sinistre, macabre, îndreptate împotriva umanității.

S. Malysheva face o comparație dintre gropile (șanțurile) comune în care erau îngropați ciумаții și mormintele comune din perioada sovietică. Z. Brzezinski constata că „într-adevăr, în timp se Marx a descris cândva imperiul țarist rus ca închisoare a popoarelor”, ulterior „Stalin l-a transformat în cimitirul popoarelor” (Brzezinski 1995: 87). Exemplele în acest sens sunt pe cât de numeroase pe atât și de îngrozitoare. În aprilie 1940 din ordinul lui Stalin în pădurea Katyn, pe malul râului Nipru, aproape de Smolensk, au fost executați 21 de mii de ofițeri, intelectuali, funcționari publici, afaceriști, doctori, oameni de știință și oficiali polonezi. Numeroși intelectuali polonezi au fost executați în pădurile de la Palmiry, pe Wawer. În Gulag au fost deportați peste un sfert de „civili polonezi de toate naționalitățile”, fiind supuși unui regim feroce „de exterminare lentă, cei mai mulți murind” (Constantin 2005: 63).

N. Davies compară structurile de represiune ale „ciumei roșii” cu cele ale „ciumei brune”, accentuând că „acțiunile NKVD-ului sovietic în estul Poloniei s-au dovedit, în această etapă, mult mai distructive decât cele ale Gestapo-ului”. Sovieticii aveau mai „multă experiență în teroarea politică decât aliații lor germani”. Personalul NKVD-ului avea „deja expertiză dusă la perfecție”, fiind „pregătit temeinic și rândurile sale recomplete după epurările recente”. În zonele ocupate, atât sovieticii cât și germanii, au recurs la sortarea, clasificarea și segregarea populației (Davies 2014: 359–360).

În concluzie, constatăm că „ciuma neagră”, fiind de origine biologică, are multiple afinități simbolice cu „ciuma roșie” care este o formulă propagandistică și ideologică. Prin „ciuma roșie” erau desemnate regimurile totalitare comuniste din URSS și țările lagărului socialist, termenul dat având origini propagandistice anticomuniste. La polul opus, „ciuma brună” este identificată cu nazismul și fascismul. „Ciuma roșie” a depășit după proporțiile impactului său dezastruos orice epidemie sau pandemie de ciumă biologică din istoria umanității.

Bibliografie:

Berstein S., Milza P. Istoria Europei. Vol. V. Secolul XX (din 1919 până în zilele noastre). Ediție îngrijită, note și comentarii de Doina Barcan Sterpu. Iași: Institutul European, 1998.

Brzezinski Z. Europa Centrală și de Est în ciclonul tranziției. Traducere, studiu introductiv, notele și comentariile de Paul Dobrescu. București: Editura Diogene, 1995.

Buzatu Gh., Chepte S. (editori). Pace și război (1940–1944). Jurnalul mareșalului Ion Antonescu (Comentarii, anexe, cronologie). I. Preludii. Explozia. Revanșa (4.IX.1940–31.XII.1941). Iași: Casa Editorială Demiurg, 2008.

Cernovodeanu D. Emblemele statului rus și apoi bolșevic în perioada 1917–1922. În: Memoria. Revista gândirii arestate, 1996, nr. 17 (3), p. 132–134. – <http://www.revistamemoria.ro/wp-content/uploads/2017/08/17-dan-cernovodeanu-emblemele-statului-rus.pdf> (vizitat 21.12.2020).

Ciuma roșie/Ciuma brună – formule de propagandă ideologică, 2020. – <http://www.inshr-ew.ro/ciuma-rosie-ciuma-bruna-formule-propaganda-ideologica/> (vizitat 17.12.2020).

Constantin I. Din istoria României și a relațiilor româno–polone. București: Editura Biblioteca Bucureștilor, 2005.

Davies N. Istoria Poloniei. Terenul de joacă a lui Dumnezeu. Vol. II. Din 1795 până în prezent. Traducere de Carmen Bartl. Iași: Polirom, 2014.

Fârte Gh.–I. Comunicarea: o abordare praxiologică. Iași: Casa Editorială Demiurg, 2004.

Ferguson N. Civilizația. Vestul și Restul. Iași: Polirom, 2011.

Ghinoiu I. Mitologie română: dicționar. București: Editura Univers Enciclopedic, 2013.

Guzun V. (editor). Hnat Porohivski: asul ucrainean al Serviciului Special de Informații: publicații, documente, scrisori și fotografii. Prefață de Olga Porohivska. Cluj–Napoca: Argonaut, 2013.

Le Gof J. Evul Mediu și nașterea Europei. Traducere de Giuliano Sfichi și Marius Roman. Iași: Polirom, 2005.

Ludwig E. Mussolini. Autocratul italian. În: Emil Judwig. Conducătorii Europei. Portrete după natură: I. Nansen – Masaryk – Briand – Rathenau – Motta; II. Lloyd George – Venizelos – Mussolini – Stalin”. Traducere din germană de Eufgen Relgis. București: Editura „Cugetarea”, 1935, p. 283–311.

Olteanu A. Homo balcanicus. Trăsături ale mentalității balcanice. București: Editura Paideia, 2004.

Ostapov A. Semiotica arhitecturii Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești. În: Simpozionul Internațional Monumentul. Tradiție și Viitor. Ediția a XX–a. Iași: Editura Doxologia, 2019. p. 317–335.

Pamfile T. Mitologie românească. I. Dușmani și prieteni ai omului. București: Librăriile Socec & Comp., C. Sfetea, Pavel Suru, 1916.

Petrencu A. Sali Berisha și decommunizarea Albaniei. Recenzia la cartea lui Fahri Balliu „Berisha și Albania democratică”. București: Editura Leda, 2011. 184 p. + foto. În: Promemoria. Revista Institutului de Istorie Socială”, 2012, Vol. II, nr. 3, p. 284–287.

Rahv Ph. *Essays on literature and politics (1932–1972)*. Boston: Houghton Mifflin, 1978.

Reinhardt F. *Die rote Pest. Herrsching am Ammersee*: Fr. Reinhardt, 1930. 48 s.

Tismăneanu Vl. *Mizeria utopiei. Criza ideologiei marxiste în Europa Răsăriteană*. Iași: Polirom, 1997.

Urban G. R. (editor). *Stalinism. Its impact on Russia and the world*. First Edition. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1986.

Vieru R. *Arme medievale – abordare lexico-semantică*. În: „Integrarea europeană – între tradiție și modernitate / The Proceedings of the International Conference European integration – between tradition and modernity”. Vol. V. Târgu-Mureș: Editura Universității „Petru Maior”, 2013, p. 495–509.

Голдин В. Паутина из легенд. Красная армия Гражданской войны: историографические размышления. În: *Родина*, 2011, nr. 2, с. 2–11.

Колоницкий Б. И. Политические символы Февральской революции и символическая политика Гражданской войны. În: В.И. Шишкин (отв. ред.). *Гражданская война на востоке России (ноябрь 1917 – декабрь 1922 г.)*. Сборник материалов Всероссийской научной конференции с международным участием (Институт истории СО РАН). Новосибирск: Издательство СО РАН, 2019, с. 333–343.

Федоров А. *Отражения: Запад о России / Россия о Западе. Кинообразы стран и людей*. Москва: Издательство МОО „Информация для всех”, 2017.

Date despre autor: Valentin Arapu, doctor în istorie, cercetător științific coordonator, Institutul Patrimoniului Cultural,

e-mail: valarapu@gmail.com,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1103-9758>